



In the Name of Allah, the Compassionate the Merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه:	کاشفی، محمدرضا، ۱۳۴۶ - ۱۳۵۸.
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی/محمدرضا کاشفی.
وضعیت ویراست:	[ویراست ۲]
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۳۹۴ ش.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۷۱۴-۰-۰
یادداشت:	چاپ چهارم (ویراست دوم).
یادداشت:	چاپ پنجم: ۱۳۹۴ (فپا).
یادداشت:	چاپ ششم: ۱۳۹۵ (فپا).
یادداشت:	چاپ هفتم: ۱۳۹۶ (فپا).
یادداشت:	چاپ هشتم: ۱۴۰۱
موضوع:	تمدن اسلامی -- تاریخ
موضوع:	فرهنگ اسلامی
موضوع:	دانشمندان اسلامی
موضوع:	تمدن غرب -- تاثیر اسلام
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی ﷺ العالمیه. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
رده بندی کنگره:	DS ۳۵/۶۲/ک۲ت۲ ۱۳۹۴
رده بندی دیویی:	۹۰۹/۰۹۷۶۷۱
شماره کتابشناسی ملی:	۳۲۲۶۰۸۴

BA0058

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی

مؤلف: محمدرضا کاشفی

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● شمارگان: ۵۰۰

● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ

مراکز پخش

- ◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجنتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴
- تلفکس: (داخلی ۱۰۵)/ +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
- ◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa

pub-almustafa.ir

miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: سید محمد رضا جعفری ● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

با توجه به هزینه‌ها و مشکلات عدیده، هر شخص حقیقی یا حقوقی که اقدام به چاپ، بازنویسی، کپی، تکثیر و یا هرگونه برداشت جهت تهیه کتاب و تبدیل آن به جزوه، CD، فایل PDF، اسکن، عکسبرداری و یا انتشار در فضای مجازی نماید، شرعاً مجاز نمی‌باشد و پیگرد قانونی خواهد داشت.



مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ

تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی

محمد رضا کاشفی

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. «جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای محمد رضا کاشفی مؤلف کتاب تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌متها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را، به ذات خود، شرافت‌مند و فخیم دانسته و از باب تا محراب کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولو العلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندان بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی و یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و

سربلندی مادی و معنوی باشند اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت. در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب^(مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود خمینی کبیر^(رحمته)، در صحنه حاضر شده و بر خطورت و فوریت حرکت فراگیر و بی‌وقفه همه توان‌مندی‌ها و اراده‌ها جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌فزا در این خصوص، تأکید ورزیده و پیشرفت این مهم را راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی^(ص) العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی^(ص) و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت^(علیهم‌السلام) جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی^(ص) نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی^(ص) است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های نوین فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک درسی به ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش روی نیز که به همت مؤلف محترم جناب آقای محمد رضا کاشفی و برای دوره کارشناسی رشته تاریخ اسلام تهیه و تدوین شده‌است، درچارچوب همین اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تدوین و برای استفاده خوانندگان محترم تقدیم شده‌است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، بویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نماییم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نماییم.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱۹
۱. فرهنگ‌شناسی	۲۳
چیستی فرهنگ	۲۴
تعریف لغوی فرهنگ در غرب	۲۴
تعریف اصطلاحی فرهنگ در غرب	۲۵
تعریف لغوی فرهنگ در ایران	۲۷
تعریف اصطلاحی فرهنگ در ایران	۲۸
جمع‌بندی	۳۰
تعریف مختار	۳۱
اجزای فرهنگ	۳۳
الف) نظام شناخت‌ها و باورها	۳۳
ب) نظام ارزش‌ها و گرایش‌ها	۳۴
ج) نظام رفتارها و کردارها	۳۴
۲. تمدن‌شناسی	۴۱
ویژگی‌های تمدن	۴۴
الف) نظام‌مندی تمدن	۴۴
ب) پویایی تمدن	۴۴

- ۴۵.....ج) جهانگردی تمدن.....
- ۴۵.....د) همبستگی.....
- ۴۵.....فرهنگ و تمدن.....
- ۴۶.....دیدگاه اوّل: عموم و خصوص مطلق.....
- ۴۶.....دیدگاه دوّم: تباین.....
- ۴۸.....دیدگاه سوّم: همسانی.....
- ۴۹.....دیدگاه چهارم: بود و نمود.....
- ۵۲.....عوامل پیدایی تمدن.....
- ۵۲.....الف) عامل انسانی.....
- ۵۳.....ب) فرهنگ.....
- ۵۴.....ج) دین.....
- ۵۵.....د) عامل مادی و طبیعی.....
- ۶۱.....۳. فرهنگ و تمدن اسلامی.....
- ۶۲.....فرهنگ و تمدن اسلامی یا فرهنگ و تمدن مسلمانان؟!.....
- ۶۳.....ویژگی فرهنگ و تمدن اسلامی.....
- ۶۵.....عوامل پیدایی و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی.....
- ۶۵.....الف) عوامل داخلی.....
- ۶۵.....۱. محتوای آموزه‌های دینی.....
- ۷۱.....۲. سادگی آموزه‌های دینی.....
- ۷۲.....۳. جامعیت آموزه‌های دینی.....
- ۷۲.....۴. جاودانگی آموزه‌های دینی.....
- ۷۲.....۵. طبیعی و فطری بودن آموزه‌های اسلام.....
- ۷۳.....۶. سیره عملی.....
- ۷۴.....ب) عوامل خارجی.....
- ۷۴.....۱. رفع نقاط منفی تمدن‌های دیگر.....
- ۷۶.....۲. جذب نقاط مثبت تمدن‌های دیگر.....
- ۸۰.....نهضت ترجمه.....
- ۸۲.....سهم حضرت علی علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام در پیدایش و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی.....

۸۹	۴. شکوفایی علوم اسلامی.....
۸۹	مظاهر تمدن اسلامی.....
۸۹	طبقه‌بندی علوم.....
۹۰	علوم اسلامی.....
۹۱	(الف) تفسیر.....
۹۳	۱. تفسیر عیاشی.....
۹۴	۲. تفسیر قمی.....
۹۴	۳. جامع‌البیان فی تفسیر القرآن.....
۹۵	۴. التبیان فی تفسیر القرآن.....
۹۵	۵. معالم التنزیل.....
۹۵	۶. مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن.....
۹۶	۷. الکشاف عن حقایق التنزیل وعیون الأقاویل فی وجوه التأویل.....
۹۶	۸. مفاتیح‌الغیب.....
۹۷	(ب) حدیث.....
۹۷	دانش حدیث در شیعه.....
۱۰۳	دانش حدیث در اهل سنت.....
۱۰۴	(ج) فلسفه.....
۱۰۷	۱. ابو یوسف بن اسحق الکندی.....
۱۰۸	۲. ابو نصر محمد بن طرخان بن اوزلغ الفارابی (م ۳۳۹ ق).....
۱۱۰	۳. ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا (م ۴۲۸ ق).....
۱۱۳	۴. ابوالولید محمد بن احمد بن محمد بن رشد (م ۵۹۵ ق).....
۱۱۴	۵. شهاب‌الدین سهروردی (م ۵۸۷ ق).....
۱۱۶	۶. فخرالدین رازی (م ۶۰۶ ق).....
۱۱۷	(د) کلام.....
۱۲۱	۱. هشام بن الحکم (م حدود ۲۰۰ ق).....
۱۲۲	۲. فضل بن شاذان نیشابوری (م ۲۶۰ ق).....
۱۲۳	۳. ابوعبدالله محمد بن محمد بن نعمان الحارثی العکبری البغدادی (م ۴۱۳ ق).....
۱۲۵	۴. ابوحامد محمد غزالی (م ۵۰۵ ق).....
۱۲۶	۵. فخرالدین رازی (م ۶۰۶ ق).....

- ۱۲۷..... فقه (ه)
- ۱۲۹..... فقه شیعہ
- ۱۲۹..... ۱. سید مرتضیٰ معروف بہ علم الہدی (م ۴۳۶ق)
- ۱۳۰..... ۲. شیخ محمد بن حسن طوسی معروف بہ شیخ الطائفة (م ۴۶۰ق)
- ۱۳۱..... ۳. محمد بن احمد بن ادريس (م ۵۹۸ق)
- ۱۳۳..... فقه اہل سنت
- ۱۳۳..... ۱. فقه حنفی
- ۱۳۴..... ۲. فقه مالکی
- ۱۳۴..... ۳. فقه شافعی
- ۱۳۴..... ۴. فقه حنبلی
- ۱۳۵..... (و) تاریخ
- ۱۳۶..... ۱. جابر بن یزید الجعفی (م ۱۲۸ یا ۱۲۹ ق)
- ۱۳۶..... ۲. اصبح بن نباتہ
- ۱۳۶..... ۳. أبان بن عثمان الأحمر (متوفای پس از ۱۴۰ق)
- ۱۳۶..... ۴. محمد بن اسحاق (م ۱۵۰ یا ۱۵۱ ق)
- ۱۳۷..... ۵. ابومخنف (م ۱۵۷ ق)
- ۱۳۷..... ۶. هشام بن محمد بن سائب کلبی (م ۲۰۴ ق)
- ۱۳۷..... ۷. محمد بن عمر واقدی (م ۲۰۹ یا ۲۰۷ ق)
- ۱۳۸..... ۸. ابن سعد (م ۲۳۱ ق)
- ۱۳۸..... ۹. ابراهیم ثقفی کوفی (م ۲۸۳ ق)
- ۱۳۸..... ۱۰. احمد بن أبی یعقوبی (م ۲۸۴ ق)
- ۱۳۹..... ۱۱. طبری (م ۳۱۰ ق)
- ۱۳۹..... ۱۲. علی بن الحسین المسعودی (م ۳۴۶ ق)
- ۱۳۹..... ۱۳. ابن مسکویة (م ۴۲۲ ق)
- ۱۴۰..... ۱۴. خطیب بغدادی (م ۴۶۳ ق)
- ۱۴۵..... ۵. علوم غیر اسلامی و مراکز علمی - فرهنگی
- ۱۴۵..... الف) علوم غیر اسلامی
- ۱۴۶..... ۱. شیمی
- ۱۴۸..... ۲. نجوم

فهرست مطالب ۱۵

۱۵۱ ۳. طبّ
۱۵۴ ۴. ریاضیات
۱۵۷ (ب) مراکز علمی - فرهنگی
۱۵۷ ۱. مساجد
۱۵۸ ۲. بیت الحکمة
۱۶۱ ۳. جامع الأزهر
۱۶۲ ۴. دارالعلم
۱۶۳ ۵. حوزه علمیه نجف
۱۶۴ ۶. نظامیه
۱۶۵ ۷. کتابخانه‌ها
۱۷۱ ۶. تشکیلات و هنر
۱۷۱ الف) تشکیلات
۱۷۱ ۱. تشکیلات سیاسی
۱۷۱ یک) خلافت و سلطنت
۱۷۵ تبدیل خلافت به سلطنت
۱۷۷ نشانه‌های خلافت
۱۸۰ دو) نظام اداری
۱۸۱ سه) وزارت
۱۸۳ چهار) دیوان
۱۸۴ ۲. تشکیلات اقتصادی
۱۸۷ ۳. تشکیلات قضایی
۱۹۰ (ب) هنر
۱۹۱ ۱. معماری
۱۹۵ ۲. شعر
۲۰۱ ۷. تأثیر تمدن اسلامی بر تمدن غرب
۲۰۱ ارتباط تمدن‌ها
۲۰۲ اصل تأثیرپذیری
۲۰۴ چگونگی انتقال

- الف) ترجمه..... ۲۰۴
- ب) جنگ‌های صلیبی..... ۲۰۷
- ج) راه‌های دیگر..... ۲۰۸
- گستره اثرگذاری..... ۲۰۹
- الف) فلسفه..... ۲۱۰
- ب) طب..... ۲۱۰
- ج) ریاضیات..... ۲۱۱
- د) اخترشناسی..... ۲۱۱
- ه) معماری..... ۲۱۱
۸. عوامل انحطاط تمدن اسلامی..... ۲۱۵
- عوامل ضعف یا انحطاط تمدن‌ها..... ۲۱۵
- الف) عوامل داخلی..... ۲۱۶
۱. فرهنگ..... ۲۱۶
۲. عامل انسانی..... ۲۱۶
۳. ظلم..... ۲۱۷
- ب) عوامل خارجی..... ۲۱۸
۱. تهاجم نظامی..... ۲۱۹
۲. تهاجم اقتصادی..... ۲۱۹
۳. تهاجم فرهنگی..... ۲۱۹
- عوامل انحطاط تمدن اسلامی..... ۲۲۰
- الف) عوامل داخلی انحطاط تمدن اسلامی..... ۲۲۰
۱. انحراف از آموزه‌های اصیل اسلامی..... ۲۲۰
۲. فرقه‌گرایی..... ۲۲۲
۳. تغییر اندیشه سیاسی..... ۲۲۲
۴. تجمل‌گرایی..... ۲۲۵
- ب) عوامل خارجی انحطاط تمدن اسلامی..... ۲۲۷
۱. جنگ‌های صلیبی..... ۲۲۷
۲. حمله مغول..... ۲۲۸

۲۳۳	۹. احیای تمدن اسلامی
۲۳۳	مفهوم حیات
۲۳۴	عوامل احیای تمدن اسلامی
۲۳۴	الف) بیداری
۲۳۵	ب) فرهنگی
۲۳۵	۱. بازخوانی دوباره آموزه‌های دینی
۲۳۵	۲. استفاده از مکانیزم اجتهاد
۲۳۶	۳. توجه به اجتماعی بودن فرهنگ اسلامی
۲۳۶	۴. توجه به نظریه پردازی و تولید علم
۲۳۷	۵. ترویج فضای گفت و گو و تبادل نظر
۲۳۹	۶. بردباری مذهبی
۲۳۹	ج) انسانی
۲۴۰	د) سیاسی
۲۴۲	ه) اقتصادی
۲۴۵	امام خمینی احیاگر معاصر
۲۴۹	کتابنامه